

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมประกอบไปด้วยบุคคลทั้งหญิงและชาย บุคคลในสังคมเหล่านี้ต่างก็มีบทบาทหน้าที่ตามสถานภาพที่แตกต่างกันออกไป โดยมีพื้นฐานจากการใช้หลักทางชีววิทยา อันหมายถึงความแตกต่างโดยใช้เพศที่ติดตัวมาแต่กำเนิด และจากกระบวนการทางสังคมของแต่ละสังคม

สังคมไทยในอดีตก็มีการแบ่งแยกบทบาทหน้าที่ของหญิงและชายเช่นเดียวกันกับสังคมอื่น ๆ ในการแบ่งแยกบทบาท แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างกันในการประพฤติปฏิบัติหน้าที่ระหว่างหญิงและชาย ทั้งในบ้านภายใต้ระบบครอบครัว และสังคมนอกบ้าน ความแตกต่างกันของบทบาทและสถานภาพดังกล่าวได้เป็นสิ่งที่บ่งบอกถึงความไม่เท่าเทียมกันของบุคคลระหว่างหญิงและชาย

ผู้หญิงจะถูกจัดวางบทบาทหน้าที่ให้เป็นผู้ตาม ที่จะต้องทำหน้าที่ในการตอบสนองฝ่ายชายและครอบครัว บทบาทของผู้หญิงส่วนใหญ่จะอยู่ในบ้าน โดยการดูแลความสะอาดบ้าน หุงหาอาหาร เครื่องนุ่งห่ม ตลอดจนดูแลสุขภาพของบุตรและสามี ไปจนถึงทุกคนในครอบครัว นอกจากนี้ผู้หญิงยังมีบทบาทในการผลิตอาหารให้กับครอบครัว และการใช้แรงงานในไร่นาของตนเองที่ไม่เป็นการใช้แรงงานหนัก เช่น การพรุนดิน คายหญ้า บดลูกหม่อน เลี้ยงไหม และทอผ้า ส่วนผู้ชายจะมีบทบาทในบ้านที่เป็นตัวหลักในการหาเลี้ยงครอบครัว และการใช้แรงงานหนัก ๆ เช่น การล่าสัตว์ ทำไร่ ทำนา สร้างบ้าน ที่ส่วนใหญ่จะมีเครื่องมือและเทคโนโลยีช่วยในการทำกิจกรรม

สังคมนอกบ้านนั้น บทบาทหลักจึงเป็นของผู้ชาย ทั้งนี้เพราะผู้ชายจะเป็นหัวหน้าครอบครัว มีหน้าที่ในการหาเลี้ยงครอบครัว โดยจะเป็นผู้ออกไปติดต่อกับสังคมภายนอก ดังจะเห็นได้จากระบบเศรษฐกิจแบบแลกเปลี่ยนสมัยก่อน เช่นการมีอาชีพเป็นนายฮ้อยของคนอีสาน ผู้ชายจะเป็นผู้นำวัว ควาย ไปยังที่ต่าง ๆ เพื่อแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งของที่ครอบครัวต้องการ เมื่อระบบเศรษฐกิจเปลี่ยนมาเป็น

ระบบเงินตรา ผู้ชายก็ยังคงรับภาระในการทำงานเพื่อหาเงินให้กับครอบครัว ว่าจะเป็นการทำการเกษตร หรือการออกรับจ้างโดยใช้แรงงาน จึงดูเหมือนว่าผู้ชายเป็นผู้ที่ทำงานหนัก ดังนั้นอำนาจต่าง ๆ ทั้งในการแก้ไขปัญหา และในการตัดสินใจจึงตกอยู่กับฝ่ายชายหรือสามี ส่วนผู้หญิงหรือภรรยาจะเป็นเพียงผู้รับรู้ในการตัดสินใจของสามีและปฏิบัติตามเท่านั้น

หากจะพิจารณาถึงเงื่อนไขและปัจจัยต่าง ๆ ที่ทำให้บทบาทของผู้หญิงและผู้ชายแตกต่างกันนั้น มีอยู่หลายประการ ดังจะเห็นได้จากโอกาสทางการศึกษา คนสมัยก่อนพ่อแม่ไม่นิยมให้ผู้หญิงเรียนหนังสือ แต่จะให้ฝึกหัดในเรื่องการบ้านการเรือน เย็บปักถักร้อยอยู่ที่บ้าน ส่วนผู้ชายพ่อแม่จะนิยมให้เรียนหนังสือโดยการบวชเรียนเพื่อที่จะออกไปทำงานนอกบ้านได้โดยการเข้าถวายตัวในวังหรือรับราชการ ซึ่งเป็นโอกาสให้ผู้ชายได้ใช้ความรู้ของตนเองในการออกกฎหมายและบริหารราชการแผ่นดิน นอกจากนี้แล้ววัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อต่าง ๆ ก็เป็นการตอกย้ำถึงความแตกต่างและความไม่เท่าเทียมกันระหว่างหญิงและชาย ดังจะเห็นได้จากเรื่องของความเชื่อตั้งแต่แรกเกิด เด็กที่เกิดเป็นหญิงจะเอา เข็ม ด้าย ฟ้าย มาวางไว้ข้างกระดังงาด้วยเชื่อว่าเมื่อโตขึ้นก็จะเป็นภรรยา ดูแลเหย้าเรือน และเชื่อฟังสามีในอนาคต ส่วนเด็กชายก็จะเอาสมุดดินสอมาวางไว้ ด้วยเชื่อว่าเมื่อโตขึ้นจะได้เรียนหนังสือ มีความรู้เป็นเจ้าคนนายคน เป็นที่พึ่งพาและเชิดชูวงศ์ตระกูล ความเชื่อเหล่านี้ส่งผลไปจนเด็กหญิงเด็กชายโตขึ้นถึงวัยครองเรือน ผู้หญิงจะถูกจำกัดอยู่ในขอบเขตของสังคมวัฒนธรรมมากกว่าผู้ชาย ผู้หญิงมักจะไม่ได้รับอนุญาตให้ออกงานสังคมนอกบ้าน การคบหาผู้ชาย ไม่มีสิทธิในการเลือกคู่ครองเอง และเมื่อแต่งงานแล้วจะมีสัมพันธ์ทางเพศกับชายอื่นไม่ได้สังคมจะประนามและลงโทษอย่างรุนแรง ส่วนผู้ชายมีโอกาสที่จะออกไปเที่ยวการสังคมข้างนอกได้ จะมีสิทธิในการมองหาคู่ครอง สังคมจะเป็นเพียงตาหนิผู้ชายที่เป็นชู้กับภรรยาผู้อื่น แต่ไม่ห้ามการมีภรรยาหลายคน ดังนั้นอาจจะกล่าวได้ว่าจากกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม และระบบการศึกษาที่ถูกถ่ายทอดอย่างต่อเนื่องในระยะเวลายาวนานทำให้ผู้หญิง และผู้ชายรู้สึกเคยชิน และเกิดความเข้าใจว่าเป็นบทบาทที่เหมาะสมกับตนเอง และแสดงบทบาทเหล่านั้นออกมาจนกลายเป็นพฤติกรรมประจำตัวว่าผู้หญิงจะต้องทำหน้าที่ในบ้าน ประนินับัดคนในครอบครัว ส่วนผู้ชายจะมีหน้าที่ติดต่อกับภายนอก ทำงานเลี้ยงครอบครัว และเป็นผู้นำในการตัดสินใจด้านต่าง ๆ

ในช่วงประมาณ พ.ศ. 2411 ประเทศไทยได้มีการติดต่อกับต่างประเทศมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านการค้าขาย วัฒนธรรมทางตะวันตก ได้แพร่กระจายเข้าไปสู่ประเทศไทย ซึ่งมีอิทธิพลในการเปลี่ยนแปลงการผลิต เทคโนโลยี เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษา ได้มีการประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา เมื่อ พ.ศ. 2464 (รัชนิกร เศรษฐ, 2532:104) ทำให้หญิงชายได้มีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมกันในภาคบังคับ ช่องว่างทางการศึกษาของหญิงและชายแคบลงเมื่อเทียบกับอดีต และยังเป็นเครื่องมือสำคัญในการเพิ่มทักษะในการทำงานอาชีพ และช่วยพัฒนาตนเองของผู้หญิงในเวลาต่อมา เมื่อรัฐบาลได้เริ่มมีการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติในการพัฒนาประเทศ รัฐบาลได้มองเห็นความสำคัญของผู้หญิงมากขึ้น จึงได้เริ่มจัดทำแผนพัฒนาสตรีบรรจุอยู่ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 4 (พ.ศ. 2520-2524) เป็นต้นมา ทั้งนี้เนื่องจากประชากรประมาณครึ่งหนึ่งของประเทศเป็นผู้หญิง และผู้หญิงก็เป็นกำลังสำคัญในการที่จะช่วยพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วยเหลือครอบครัวได้ทั้งในด้านความคิดและกำลังแรงงาน จึงมีผลทำให้บทบาทของผู้หญิงและชายที่เคยแบ่งแยกกันอย่างชัดเจน จึงมีการเปลี่ยนแปลงไปในลักษณะของการช่วยเหลือซึ่งกันและกันมากขึ้น ผู้หญิงนอกจากจะต้องรับภาระในครอบครัวแล้ว ยังมีบทบาทในการช่วยครอบครัวหารายได้ไม่ว่าจะเป็นงานในไร่นา หรือการออกรับจ้างนอกบ้าน ในขณะที่เดียวกันผู้ชายก็รับบทบาทตนเอง เข้ามามีส่วนช่วยเหลือในงานที่เคยเป็นของผู้หญิงมากขึ้น

จากแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ที่มุ่งเน้นการพัฒนาทางเศรษฐกิจ และขยายรูปแบบการผลิตในเขตพื้นที่ชนบทไปในทิศทางการค้า และการตลาดในแต่ละภาคของประเทศ ในขณะเดียวกันกับที่มีแผนพัฒนาสตรีที่มุ่งเน้นให้สตรีมีส่วนร่วมในการยกระดับความเป็นอยู่ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง จึงมีผลทำให้ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ที่แต่เดิมนั้นได้มีการทำการเกษตรเพียงเพื่อยังชีพได้ เปลี่ยนระบบการผลิตเป็นการผลิตเพื่อการค้า กิจกรรมการเกษตรที่เปลี่ยนแปลงและเห็นได้ชัดเจนคือ การผลิตไหม ซึ่งปัจจุบันไหมของภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นที่รู้จักของคนทั่วไปในสัญลักษณ์ทางการค้า และความสวยงามมากกว่าสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนภาคอีสาน ผลจากการพัฒนาและคำนึงดังกล่าวทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้งในด้านโครงสร้างการผลิต และโครงสร้างในการใช้แรงงานในครัวเรือน ตลอดจนระบบวิถีชีวิตของคนในชนบทอีสานที่เกี่ยวข้องกับการผลิตไหมเป็น

อย่างมาก กล่าวคือในการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมของคนอีสานนั้น นับได้ว่ามีมานานแต่ไม่มีหลักฐานยืนยันเป็นที่ชัดเจนว่ามีเมื่อใด แต่ภาพที่ปรากฏให้เห็นว่าหมู่บ้านส่วนใหญ่ทางภาคอีสานจะมีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมเพื่อนำมาทอเป็นผ้าไว้ใช้ในชีวิตประจำวันของคนในครัวเรือน และเก็บไว้ใช้ในงานบุญประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ นอกจากนี้แล้วไหมยังมีบทบาทในการใช้แลกเปลี่ยนกับสิ่งของต่าง ๆ ที่ครอบครัวไม่มี เช่น ข้าวเกลือ หรือในยามที่ครอบครัวขัดสนก็จะนำไหมเป็นสิ่งทดแทน และเป็นสิ่งที่จะสามารถบอกฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัวนั้น ๆ ว่ามีฐานะเป็นอย่างไร คนอีสานก็จะดูจากจำนวนการถือครองผ้าไหมหรือเส้นไหมที่เก็บสะสมอยู่ วิธีการผลิตไหมก็เป็นไปแบบดั้งเดิม กล่าวคือมีการปลูกและเลี้ยงไหมในจำนวนน้อยและใช้พันธุ์เมือง พื้นที่ปลูกใช้ในบริเวณหัวไร่ปลายนาหรือที่สวนบริเวณบ้าน มีการใช้เทคโนโลยีแบบง่าย ๆ ที่ผลิตกันขึ้นมาเอง บทบาทหน้าที่ของคนในครอบครัวจะแบ่งกันรับผิดชอบ โดยที่ผู้ชายจะมีหน้าที่ในการเตรียมพื้นที่ทำการปลูกหม่อนและซ่อมแซมอุปกรณ์ในการเลี้ยงไหมทั้งสิ้น นับตั้งแต่ กระจัง ที่ปักรังไหม ที่ปั่นเส้นไหม ที่สาวไหม ที่ทอผ้า ส่วนการเลี้ยงไหมนั้น ผู้หญิงจะถูกมอบหน้าที่ทั้งหมดในการดูแล จัดการตลอดจนการถ่ายทอดความรู้และทักษะให้แก่ลูกผู้หญิงที่เริ่มโตขึ้นมาเป็นสาว ดังจะเห็นได้ว่าภาพของการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมแต่เดิมนั้น จึงเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวเนื่องกับวัฒนธรรมในสังคม และวิถีการดำเนินชีวิตประจำวันของคนอีสานมากกว่าในเชิงพาณิชย์

ในช่วงประมาณ 10 ปีที่ผ่านมา รูปแบบการผลิตไหมได้เปลี่ยนแปลงไปจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่รูปแบบของอุตสาหกรรมตามความต้องการของตลาด ทั้งนี้เนื่องจากรัฐบาลไทยได้ร่วมมือกับประเทศญี่ปุ่นและโครงการยูเนสโก เพื่อทำการศึกษาวิจัยการผลิตไหมแผนใหม่ที่มีมุ่งเน้นเทคโนโลยีที่ทันสมัย ให้ผลผลิตมาก และรวดเร็ว ตลอดจนการเพาะพันธุ์ไขไหมลูกผสมไทย-ญี่ปุ่น และได้ผลเป็นที่น่าพอใจ จึงได้กระจายผลและทำการทดลองการเลี้ยงไปยังสถานีทดลองไหมตามจังหวัดต่าง ๆ ของภาคอีสาน โดยเริ่มจากจังหวัดนครราชสีมา บุรีรัมย์ สุรินทร์ ขอนแก่น และอุดรธานี และได้ขยายไปสู่เกษตรกรที่สนใจในพื้นที่ใกล้เคียง ผลจากการขยายพื้นที่ดังกล่าวทำให้สตรีในภาคอีสานสนใจเป็นอันมาก และพบว่ามีประมาณ 470,000 ครัวเรือน ที่ทำการเลี้ยงไหม โดยที่ผลผลิตเพิ่มขึ้นทุกปี จากปี พ.ศ. 2529-2532 เพิ่มขึ้นเฉลี่ยร้อยละ 27 และมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ (อุษา หงษ์กาญจนกุล, 2533: 7) ทำให้ครอบครัวเกษตรกรต้องขยายพื้นที่การปลูกหม่อนมากขึ้น ในขณะที่ความต้องการของตลาดเพิ่มมากขึ้นกว่าที่ผลิตได้ในประเทศ และได้มีการ

นำเข้าเส้นไหมโดยเฉลี่ยร้อยละ 16 ดังนั้นจึงมีทั้งหน่วยงานของรัฐและเอกชนเข้ามาทำการวางแผน และมีส่วนในการกำหนดรูปแบบการผลิตไหมอย่างต่อเนื่อง โดยที่บริษัทเอกชนมักจะใช้ลักษณะการค้าแบบครบวงจรและผูกขาดทางการค้า ส่วนหน่วยงานของภาครัฐบาลได้มีการวางแผนทางการพัฒนาการผลิตไหม โดยการบรรจุเข้าไปในแผนพัฒนาฉบับที่ 5 ที่มีการกำหนดการเพิ่มรายได้ให้กับเกษตรกร ร้อยละ 15.4 เพิ่มโรงงานขนาดย่อม และเพิ่มผลผลิตร้อยละ 10 ต่อปี (ศรีประพันธ์ พุ่งเกียรติ, 2530:10) โดยให้หน่วยงานต่าง ๆ ร่วมกันรับผิดชอบในการอบรมให้ความรู้ในการเลี้ยงไหมแผนใหม่ และเงินทุนในการผลิตไหม ผลจากการส่งเสริมดังกล่าวทำให้หน่วยการผลิต ซึ่งหมายถึงครอบครัวของเกษตรกร การผลิตไหมแผนใหม่ต้องได้รับผลกระทบ บทบาทซึ่งแต่เดิมส่วนใหญ่เป็นของผู้หญิงและแบ่งงานกันอย่างชัดเจนกลับปรับเปลี่ยนไปในลักษณะของการร่วมมือกันระหว่างหญิงกับชายและคนในครอบครัว ผู้ชายจะมีบทบาทและเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนต่าง ๆ ของการผลิตมากขึ้น โดยเฉพาะในด้านของการใช้แรงงานและการตัดสินใจภายใต้กระบวนการผลิตไหม และในขณะเดียวกันผู้หญิงก็มีบทบาทมากขึ้น และเข้ามามีส่วนร่วมในขั้นตอนบางขั้นตอน ซึ่งแต่เดิมเป็นผู้ชาย และมีบทบาทมากขึ้นในการตัดสินใจภายในครอบครัว ซึ่งแตกต่างจากอดีตอย่างเห็นได้ชัดเจน หรืออาจกล่าวได้ว่าจากการเปลี่ยนเป้าหมายในการผลิตไหม ทำให้รูปแบบการผลิตเปลี่ยนไป ปัจจัยการผลิต แรงงาน เทคโนโลยี ที่ดิน และทุน ก็เปลี่ยนไปในทิศทางที่สลับซับซ้อนมากขึ้น จึงส่งผลให้โครงสร้างของหน่วยผลิตหรือครอบครัวปรับเปลี่ยน และมีความสัมพันธ์ร่วมกันในการทำกิจกรรมเพื่อความอยู่รอดของหน่วยผลิตนั้น ๆ เมื่อโครงสร้างของหน่วยย่อยในครอบครัวเปลี่ยน ก็ย่อมมีผลกระทบต่อบทบาทอีกหน่วยหนึ่งเสมอ ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม

ด้วยเหตุนี้ จึงนำไปสู่การศึกษาบทบาทและการเปลี่ยนแปลงบทบาทระหว่างหญิงและชายที่มีความสัมพันธ์กันในระดับครอบครัว ภายใต้กระบวนการเปลี่ยนแปลงของระบบการผลิตในปัจจุบัน โดยการศึกษาครั้งนี้ได้เจาะจงเลือกพื้นที่อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น เป็นพื้นที่ทำการศึกษา เนื่องจากอำเภอบ้านฝางเป็นอำเภอที่ได้รับการสนับสนุนให้มีการปลูกหม่อนเลี้ยงไหมมากทั้งจากหน่วยงานของภาครัฐบาล เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน ทำให้เกษตรกรได้เปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตไหมไปสู่การผลิตไหมแผนใหม่ และได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวมากมายทั้งด้านสังคม เศรษฐกิจ และวิถีการดำเนินชีวิต เพื่อให้ทราบ

บทบาทระหว่างหญิงและชายด้านการตัดสินใจ และการแบ่งแรงงานในการเปลี่ยนแปลงกระบวนการผลิตใหม่ โดยคาดหวังไว้ว่าผลของการศึกษาค้างนี้อาจจะเกิดประโยชน์ได้ 2 ประการกล่าวคือ ประการแรกในระดับล่าง เพื่อศึกษาและเข้าใจในวิถีชีวิตและความสัมพันธ์ในการแบ่งแรงงาน และการตัดสินใจร่วมกันของระบบครอบครัวให้แก่ผู้ที่สนใจทั่วไปที่ต้องการศึกษา และประการที่สองในระดับบน คือ ด้านการวางแผน และนโยบายในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่สอดคล้องกับวิถีการดำเนินชีวิตในแต่ละท้องถิ่น และการเปลี่ยนแปลงของระบบเศรษฐกิจ สังคม ตลอดจนการปรับกระบวนการผลิตเพื่อให้เหมาะสมกับแนวโน้มที่จะเกิดขึ้นในอนาคต

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1.2.1 เพื่อศึกษามบทบาทระหว่างหญิงและชาย ในด้านการตัดสินใจในกระบวนการผลิตใหม่

1.2.2 เพื่อศึกษามบทบาทระหว่างหญิงและชาย ในด้านการแบ่งงานในกระบวนการผลิตใหม่

1.2.3 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการตัดสินใจและการแบ่งแรงงานระหว่างหญิงและชายในกระบวนการผลิตใหม่

1.2.4 เพื่อศึกษาปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการแบ่งแรงงาน ระหว่างหญิงและชายในกระบวนการผลิตใหม่

1.3 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.3.1 ได้ทราบกระบวนการผลิตใหม่ทั้งในเชิงวัฒนธรรมและเชิงพาณิชย์ ตลอดจนขั้นตอนการเปลี่ยนแปลงการผลิตใหม่

1.3.2 ได้ทราบปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงการผลิตใหม่

1.3.3 ได้ทราบบทบาทหญิงชายในด้านการแบ่งแรงงานและการตัดสินใจในกระบวนการผลิตใหม่

1.3.4 ได้ทราบแนวโน้มถึงบทบาทหญิงชายในการผลิตใหม่ในอนาคต

1.3.5 เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยอย่างกว้างขวางต่อไป

1.3.6 เพื่อเป็นแหล่งข้อมูลสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ได้นำไปใช้ในการกำหนดรูปแบบและแนวทางในการส่งเสริมบทบาทหญิงชายในกระบวนการพัฒนาการผลิตไหมในอนาคต

1.4 ข้อตกลงเบื้องต้น

1.4.1 การศึกษาบทบาทหญิงและชายในกระบวนการผลิตไหม ผู้ศึกษาทำการศึกษามหาวิทยาลัยเฉพาะด้านการตัดสินใจ และด้านการแบ่งแรงงานในกระบวนการผลิตไหมแผนใหม่

1.4.2 การศึกษาวิจัยศึกษาเฉพาะผู้ทำการผลิตไหมแผนใหม่ โดยกลุ่มตัวอย่างที่ทำการศึกษายู่ในเขตอำเภอบ้านฝางที่ทำการผลิตไหมแผนใหม่อยู่ระหว่าง พ.ศ.2529 - พ.ศ.2535

1.4.3 ระยะเวลาในการเริ่มเลี้ยงไหมไม่ได้เป็นเงื่อนไขที่ทำให้ประชากรที่ศึกษาแตกต่างกัน

1.5 ขอบเขตของการศึกษา

ในการศึกษารั้งนี้เป็นการศึกษามหาวิทยาลัยระหว่างหญิงและชายในกระบวนการผลิตไหม อำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น โดยมีขอบเขตดังนี้

1.5.1 ศึกษาบทบาทของหญิงและชายในด้านของการใช้แรงงานและการตัดสินใจ ภายใต้กระบวนการผลิตไหม

1.5.2 การศึกษารั้งนี้ ผู้ศึกษาได้เจาะจงเลือกอำเภอบ้านฝาง จังหวัดขอนแก่น เป็นพื้นที่ทำการศึกษา ทั้งนี้เนื่องจากพื้นที่ดังกล่าวได้มีการเลี้ยงไหมมาก โดยได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐบาล ได้แก่ สำนักงานเร่งรัดพัฒนาชนบท สถานีทดลองไหมขอนแก่น พัฒนาชุมชน และภาคเอกชน ได้แก่ บริษัทจุลไหมไทย ตลอดจนองค์กรพัฒนาเอกชน ได้แก่ องค์การนานาชาติเพื่อร่วมกันพัฒนา ซึ่งการส่งเสริมดังกล่าวทำให้เกษตรกรได้ตื่นตัว และเปลี่ยนวิธีการผลิตเป็นแผนใหม่ ทำให้บทบาทของหญิงและชายเปลี่ยนไปในด้านต่าง ๆ มากมาย แต่การศึกษารั้งนี้จะศึกษามหาวิทยาลัยระหว่างหญิงและชายเฉพาะด้านการแบ่งแรงงาน และการตัดสินใจเพียงเท่านั้น

1.6 นิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษา

คำจำกัดความหรือนิยามศัพท์ที่ใช้ในการศึกษาค้างนี้ เป็นการนิยามเฉพาะที่ผู้ศึกษาได้นำมาใช้สำหรับการศึกษาค้างนี้

1.6.1 บทบาท (Role) หมายถึง การที่บุคคลแสดงพฤติกรรมไปตามหน้าที่หรือตามสถานภาพที่ตนเองมีอยู่ หรือตามที่สังคมที่ตนเองมีปฏิสัมพันธ์ด้วย

1.6.2 กระบวนการขัดเกลาทางสังคม (Socialization) หมายถึง กระบวนการรับรู้ เรียนรู้ของบุคคลในสังคมในด้านวัฒนธรรม ประเพณี การศึกษาค่านิยม ความเชื่อ ศาสนา และกฎหมาย ซึ่งได้รับการถ่ายทอดอย่างต่อเนื่อง กระบวนการขัดเกลาทางสังคม เป็นกลไกในการช่วยสังคมกำหนดบทบาทหน้าที่ของหน่วยย่อยในสังคมให้ทำงานแตกต่างกัน ประสานและสอดคล้องต้องกัน

1.6.3 สิ่งแวดล้อมทางสังคม (Social Environment) หมายถึง สิ่งที่บุคคลในสังคมมีปฏิสัมพันธ์ด้วย ซึ่งได้แก่ สภาพทางกายภาพ ลักษณะทางเศรษฐกิจ เทคโนโลยี การเมือง และการสื่อสารต่าง ๆ

1.6.4 การตัดสินใจ หมายถึง การตัดสินใจของครอบครัวผู้ผลิตใหม่ในการผลิตใหม่ในแต่ละขั้นตอน และในแต่ละขั้นตอนจะมีกิจกรรมย่อย ซึ่งการตัดสินใจในที่นี้ แบ่งเป็น 4 รูปแบบ ได้แก่

1) การตัดสินใจโดยหญิง หมายถึง ผู้หญิงจะเป็นผู้มีบทบาทในการตัดสินใจในขั้นตอนการผลิตใหม่

2) การตัดสินใจโดยชาย หมายถึง ผู้ชายจะเป็นผู้มีบทบาทในการตัดสินใจในขั้นตอน

3) การตัดสินใจร่วมกัน หมายถึง ผู้หญิงและผู้ชายมีบทบาทในการตัดสินใจร่วมกันในขั้นตอนต่าง ๆ การผลิตใหม่

4) การตัดสินใจแบบผสมหลายรูปแบบ หมายถึง ในขั้นตอนต่างๆของการผลิตใหม่ผู้ชายอาจจะเป็นผู้ตัดสินใจเป็นบางส่วนในขั้นตอน หรือผู้หญิงอาจเป็นผู้ตัดสินใจเป็นบางส่วน หรือตัดสินใจร่วมกันเป็นบางส่วน

1.6.5 การแบ่งแรงงาน (Division Of Labor) หมายถึง การแบ่งแรงงานในกระบวนการผลิตใหม่ ในที่นี้จะจำแนกตามเพศหญิง ชาย ซึ่งอาจเป็นพ่อบ้าน แม่บ้าน หรือคนในครอบครัวก็ได้

1.6.6 กระบวนการผลิต (Productivity Process) หมายถึง การผลิตแบบมีขั้นตอน ในที่นี้หมายถึงกระบวนการผลิตไหม ซึ่งแบ่งออกเป็น 5 ขั้นตอน ได้แก่ ขั้นตอนเตรียมการ ขั้นตอนการปลูก ขั้นตอนการเลี้ยง ขั้นตอนการแปรรูป ขั้นตอนการตลาด มีกิจกรรมต่าง ๆ ดังนี้

- 1) ขั้นตอนการเตรียมการ
 - 1) การเตรียมดิน
 - 2) การสร้างโรงเรือนหรือห้องเลี้ยงไหม
 - 3) การเตรียมและจัดหาพันธุ์หม่อน
 - 4) การซ่อมแซมและจัดหาอุปกรณ์
 - 5) การประสานงานกับภายนอก
- 2) ขั้นตอนการปลูกหม่อน
 - 1) การปักชำกิ่งหม่อน
 - 2) การตัดแต่งกิ่ง
 - 3) การคายหญ้าให้บู่หม่อน
- 3) ขั้นตอนการเลี้ยงไหม
 - 1) เก็บใบหม่อน
 - 2) ให้อาหารตัวไหม
 - 3) เก็บตัวไหมเข้าจ่อ
 - 4) ทำความสะอาดโรงเรือนและอุปกรณ์
- 4) ขั้นตอนการแปรรูป
 - 1) การสาวเส้น
 - 2) การทอผ้า
- 5) ขั้นตอนการตลาด
 - 1) การขายรังไหม
 - 2) การขายเส้นไหม
 - 3) การขายเป็นผืน

1.6.7 การผลิตไหมแบบดั้งเดิม หมายถึง การเลี้ยงไหมพันธุ์พื้นเมืองที่สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบัน ซึ่งเกษตรกรจะเพาะพันธุ์ไข่ไหมไว้เลี้ยงเอง โดยเลี้ยงบนบ้านหรือใต้ถุนบ้าน ให้อาหารใบหม่อนซึ่งเป็นใบหม่อนพื้นเมือง โดยไม่ค่อนเน้นในเรื่องความสะอาด อาศัยการสังเกตการเปลี่ยนแปลงของหนอนไหม เลี้ยงใส่ไว้ใน

กระดังมีผ้าคลุม ใช้เทคโนโลยีแบบง่าย ๆ ไม่ใช่สารเคมี มีเป้าหมายในการเลี้ยง ส่วนใหญ่ไว้ใช้เองในครัวเรือนและผลิตจำนวนน้อย

1.6.8 การผลิตไหมแผนใหม่ ในที่นี้หมายถึงการเลี้ยงไหมและปลูกหม่อน ด้วยการนำความรู้ทางหลักวิชาการสมัยใหม่มาใช้ มีขั้นตอนการเลี้ยงสลับซับซ้อน และเน้นความสะดวกมากกว่าการเลี้ยงแบบดั้งเดิม มีห้องเลี้ยงไหมแบบถาวร ใช้ เครื่องมือและสารเคมี ส่วนพันธุ์ไหมจะมีทั้งพันธุ์ไทยปรับปรุง พันธุ์ไทยลูกผสม และ พันธุ์ต่างประเทศ พันธุ์ใดก็ได้ การผลิตไหมใหม่จะเป็นการผลิตในปริมาณมาก ซึ่ง ส่วนใหญ่แล้วจะผลิตเพื่อเป็นรายได้ของครอบครัวโดยการขายเส้น รัง หรือทอเป็น ผืนสำเร็จ

1.6.9 โครงสร้างของครอบครัว หมายถึง โครงสร้างแรงงานของ ครอบครัว ในที่นี้เป็นการศึกษาจำนวนแรงงานในครอบครัว ทั้งหญิงและชายที่มีอายุ ตั้งแต่ 11 ปีขึ้นไป

1.6.10 ฐานะทางเศรษฐกิจ หมายถึง ฐานะความเป็นอยู่ของครอบครัว ซึ่งสามารถบ่งบอกได้จากรายได้ทั้งหมดของครอบครัว และขนาดถือครองที่ดินของ ครอบครัว

1.6.11 แหล่งความรู้ หมายถึง แหล่งที่ให้ความรู้เกี่ยวกับการผลิตไหม แผนใหม่แก่หญิงและชาย ได้แก่ สื่อมวลชน และสื่อบุคคล

1.6.12 การสนับสนุนจากภายนอก หมายถึง รูปแบบของการสนับสนุนจาก ภายนอก ทั้งจากหน่วยงานของรัฐบาล หน่วยงานเอกชนและหน่วยงานพัฒนาเอกชน

1.6.13 การเอาแบบอย่าง หมายถึง การดูตัวอย่าง และการเลียนแบบ จากคนอื่นที่ทำการผลิตไหมแผนใหม่ แล้วทำตาม

1.6.14 ความสามารถในการผลิต หมายถึง ความพร้อมในการผลิตไหม แผนใหม่ของสมาชิกในครอบครัว ได้แก่ ทักษะในการผลิตไหม บุคลิกลักษณะ การมี เวลาว่าง ความชำนาญในการติดต่อประสานงาน ความสนใจ ความสามัคคี การ กระตือรือร้น

1.6.15 โอกาสในการมีส่วนร่วม หมายถึง โอกาสที่ผู้เลี้ยงไหมได้เข้ามามี ส่วนร่วมในการตัดสินใจและการแบ่งแรงงานในการผลิตไหม ทั้งในระดับครอบครัว และในระดับกลุ่ม

1.6.16 ความขัดแย้งในบทบาท หมายถึง การที่บุคคลมีบทบาทที่จะต้องกระทำมากกว่าหนึ่งบทบาท ในสถานการณ์ต่าง ๆ กัน ในเวลาเดียวกัน หรือ ใกล้เคียงกัน โดยบทบาทที่แสดงออกมานั้น มีความคาดหวังที่ขัดแย้งกันหรือไม่สอดคล้องกัน

1.6.17 ความเสี่ยงในการผลิต หมายถึง การที่ชาวบ้านรับรู้เรื่องความเสี่ยงในการผลิตไหม ได้แก่ การลงทุน การผลิต หนี้สิน การเลี้ยงไหม ราคาขาย และการตลาด

1.6.18 ความคาดหวังในด้านผลประโยชน์ หมายถึง ความคาดหวังหรือผลที่คาดว่าจะได้รับของตนเองในการทำกิจกรรมใดกิจกรรมหนึ่ง